

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ISSN 2413-3329

ISSN 2520-6788

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**МУКАЧІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

СЕРІЯ

«ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ»

Збірник наукових праць

Випуск 1(9)' 2019

МУКАЧЕВО

2019

**Науковий вісник Мукачівського
державного університету
Серія «Педагогіка та психологія»
Випуск 1 (9) 2019**

Головний редактор

Товканець Ганна Василівна – д. пед. н.,
професор (Україна)

Заступник головного редактора

Теличко Наталія Вікторівна – д. пед. н.,
доцент (Україна)

Відповідальний секретар

Лалак Наталія Володимирівна – к. пед. н.,
доцент (Україна)

Редакційна колегія:

Щербан Тетяна Дмитрівна – д. психол. н.,
професор (Україна)

Максименко Сергій Дмитрович – д. психол. н.,
професор, академік НАПН України (Україна)

Ничкало Нелія Григорівна – д. пед. н., професор,
академік НАПН України (Україна)

Староста Володимир Іванович – д. пед. н.,
професор (Україна)

Карандашев Юрій Миколайович – д. психол. н.,
професор (Республіка Польща)

Оросова Рената – доктор філософії в галузі
педагогіки (Словацька Республіка)

Саболч Єва – доктор філософії у галузі загальної
педагогіки та історії педагогіки, професор
(Угорщина)

Сенько Тетяна Володимирівна – д. психол. н.,
професор (Республіка Польща)

Попович Наталія Михайлівна – д. пед. н., доцент
(Україна)

Фізеші Октавія Йосипівна – д. пед. н., професор
(Україна)

Березовська Лариса Іванівна – к. психол. н.
(Україна)

Качур Мирослава Михайлівна – к. пед. н.,
доцент (Україна)

Кобаль Василь Іванович – к. пед. н., доцент
(Україна)

Корнієнко Інокентій Олексійович –
д. психол. н., доцент (Україна)

Лавренова Марія Василівна – к. пед. н., доцент
(Україна)

Липчанко-Ковачик Оксана Василівна – к. пед. н.
(Україна)

Пинзеник Олена Мафтеївна – к. пед. н., доцент
(Україна)

Фенцик Оксана Миколаївна – к. пед. н., доцент
(Україна)

*Матеріали друкуються мовою оригіналу.
Відповідальність за викладений матеріал несуть
автори статей.*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації

Серія: КВ №22663-12563ПР від 15.03.2017 р.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

Серія: ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Збірник наукових праць включено
до переліку фахових видань України
з педагогічних наук

(Наказ МОН України № 5015
від 16 травня 2016 р.)

Збірник представлено

у таких наукометричних базах даних:

Російський індекс наукового цитування (Росія);
Research Bib (Японія), Index Copernicus (Польща),
Cite Factor, Infobase Index (Індія),
Genamics Journal Seek, Academic Keys (США),
ACNP Catalogue (Італія)

Засновник і видавець:

Мукачівський державний університет
Україна, 89600, Закарпатська область,
м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26
тел. (03131) 2-11-09, факс (03131) 2-11-09
e-mail: ppmsu2015@ukr.net

Рецензенти:

Пазюра Наталія Валентинівна – доктор
педагогічних наук, доцент.

Підбуцька Ніна Вікторівна – доктор
психологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет Вченою радою Мукачівського
державного університету
(протокол № 11 від 25.04.2019 р.)*

**Науковий вісник Мукачівського державного
університету. Серія «Педагогіка та психологія»**

- збірник наукових праць, який структурований за
наступними напрямками: педагогічна теорія та
історія педагогіки; професіоналізація та
диверсифікація вищої школи; розвиток
особистості та освітні технології; психолого-
педагогічна комунікація; компаративна педагогіка
і психологія; педагогічна та вікова психологія;
організаційна психологія та психологія праці.

УДК37:159.9

Науковий вісник Мукачівського державного
університету. Серія «Педагогіка та психологія» :
зб. наук. пр. / Ред. кол. : Товканець Г.В. (гол. ред.)
та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. – Випуск
1 (9). – 265 с.

© Мукачівський державний
університет, 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

ISSN 2413-3329
ISSN 2520-6788

SCIENTIFIC BULLETIN

of

Mukachevo State University

Series

«Pedagogy and Psychology»

Collection of scientific articles

Issue 1 (9)' 2019

MUKACHEVO

2019

**Scientific Bulletin of Mukachevo State
University**
Series «Pedagogy and Psychology»
Issue 2 (8) 2018

Editor in Chief:

Tovkanets Hanna – Doctor of Pedagogy, Professor
(Ukraine)

Deputy Editors:

Telychko Nataliya – Doctor of Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Executive Secretary:

Lalak Nataliya – Ph.D. in Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Editorial Board:

Scherban Tetyana – Doctor of Psychology, Professor
(Ukraine)

Maksymenko Serhiy – Doctor of Psychology,
Professor, Academician of NAPS (Ukraine)

Nychkalo Nellya – Doctor of Pedagogy, Professor,
Academician of NAPS (Ukraine)

Starosta Volodymyr – Doctor of Pedagogy, Professor
(Ukraine)

Karandashev Yuriy – Doctor of Psychology,
Professor (Republic of Poland)

Orosova Renata – Doctor of Pedagogy (Slovak
Republic)

Éva Szabolcs – Ph.D. in General Pedagogy and
History of Pedagogy, Professor (Hungary)

Sen'ko Tetyana – Doctor of Psychology, Professor
(Republic of Poland)

Popovych Nataliya – Doctor of Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Fizeshi Oktaviya – Doctor of Pedagogy, Professor
(Ukraine)

Berezovs'ka Larysa – Ph.D. in Psychology, Associate
Professor (Ukraine)

Kachur Myroslava – Ph.D. in Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Kobal' Vasyl' – Ph.D. in Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Korniyenko Inokentiy – Doctor of Psychology,
Associate Professor (Ukraine)

Lavrenova Mariya – Ph.D. in Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Lypchanko-Kovachyk Oksana Vasylivna – Ph.D. in
Pedagogy (Ukraine)

Pynzenyk Olena – Ph.D. in Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

Fentsyk Oksana – Ph.D. in Pedagogy, Associate
Professor (Ukraine)

*Printed materials are in the original language.
Responsibility for the presented materials rests with the
authors of articles.*

Certificate of the print media state registration
Series KV №22663-12563PR of 15.03.2017
Publishing Subject Certificate
Series' control number 4916 of 06.16.2015
The scientific bulletin was added to the list of
professional publications of Ukraine
in Pedagogical sciences
(Order of MESU of 16.05.2016№515)

The collection is presented in the
following scientometric databases:
Russian Scientific Citation Index (Russia);
Research Bib (Japan), Index Copernicus(Poland),
CiteFactor, Infobase Index(India), Genamics Journal
Seek, Academic Keys(the USA),
ACNP Catalogue (Italy)

Founder and Publisher:

Mukachevo State University
Ukraine, 89600, Transcarpathian region,
Mukachevo, 26 Uzhhorodska, st.
Tel. (03131) 2-11-09
Fax: (03131) 2-11-0909
e-mail: ppmsu2015@ukr.net

Reviewers:

Pazyura Natalia Valentynivna – Doctor of Pedagogy,
Associate Professor

Pitbutska Nina Viktorivna – Doctor of Psychology,
Associate professor

*Recommended for publication by the Academic Board
of Mukachevo State University
(Minutes № 11 of 25.04.2019).*

Scientific Bulletin of Mukachevo State University.
Series of «Pedagogy and Psychology» - a collection of
scientific articles, structured by the following areas:
pedagogical theory and history of pedagogy;
professionalization and diversification of higher
education; personal development and educational
technology; psychological and pedagogical
communication; comparative pedagogy and psychology;
pedagogical and developmental psychology;
organizational psychology and labor psychology.

UDC 37:159.9

Scientific Bulletin of Mukachevo State University.
Series «Pedagogy and Psychology»: collection of
scientific articles/ed. board: Tovkanets Hanna(Ed. in
Chief) and others. – Mukachevo: MSU publ., 2018. –
Issue 1 (9). – 265 p.

© Mukachevo State
University, 2019

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Гіптерс З. В.

Забезпечення життєдіяльності населення Західної України: історико-педагогічний аспект..... 17

Бардашевська Ю. І.

Завдання керівника закладу освіти у впровадженні реформи загальноосвітньої та професійної школи у другій половині 80-х років ХХ століття..... 20

Кухта М. І.

Ідеї європейського педагогічного досвіду в освітньому середовищі Закарпаття 20 – 30-х років ХХ ст..... 23

Кушнір І. І., Мішкулинець О. О., Кампов Н. В.

Теоретико-методологічні основи забезпечення профілактики девіантної поведінки..... 27

Лабош К. Я.

Соціально-педагогічні умови розвитку освіти для ромського населення на початку ХХІ століття (на прикладі Закарпаття)..... 31

Лалак Н. В., Майборода І. Е., Пеняк В. С.

Булінг в освітньому середовищі сучасного закладу загальної середньої освіти: теоретичний аспект..... 34

Лавренова М. В.

Ментальні карти як новації в освітньому процесі..... 36

Любарець В. В.

Дидактичний потенціал віртуального освітнього середовища та можливості його практичного втілення в менеджерській освіті..... 40

Павко А. І., Курило Л. Ф.

Актуальні проблеми університетської педагогічної освіти в Україні..... 43

Фізеші О. Й.

Початкова освіта Закарпаття в контексті педагогічних часописів другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття..... 46

Csoóri Zsófia (Chovriy Sofiya)

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet létrehozásának előfeltételei és működése 1914–1918 között..... 49

Kravchenko T. M.

Regulatory legal provisions in the context of non-formal education in the european countries..... 51

Rozman I. I.

Biografistics (biography studies) and biography: differentiation of the related concepts.... 56

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Байдюк Н. В.

Використання інноваційних інтерактивних технологій гендерної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів..... 59

Добош О. М.

Підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності в полікультурному освітньому середовищі..... 62

Ігнатишин М. І., Хіміч В. І.

Використання анімації при викладанні природничих дисциплін в середній загальноосвітній школі..... 66

Келемен А. В., Шинкар І. П.

Пріоритетні напрями патріотичного виховання студентів ЗВО..... 70

Клепар М. В.

Етапи і тенденції формування мережі закладів вищої освіти України з підготовки майбутніх фахівців-міжнародників..... 73

Коваль М. С.

Підготовка фахівців служби цивільного захисту у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання: психолого-педагогічний аспект..... 78

Літовка-Деменіна С. Г.

Маркетингова культура майбутніх фахівців сфери туризму..... 81

Липчанко-Ковачик О. В., Сідун М. М.

Особливості розвитку лінгвістичної обдарованості у майбутніх учителів іноземної мови..... 84

Матіяш В. В., Рославець Р. М.

Педагогічно-краєзнавча модель підготовки фахівця: сучасні аспекти..... 88

Михальчинець Г. Т.

Міжпредметна інтеграція у процесі підготовки економістів..... 91

Молнар Т. І., Рябець Д. В.

Науково-дослідна робота як складова професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів..... 95

Мочан Т. М.

Професіоналізм педагогічної діяльності як предмет наукового дослідження.. 97

Попович Н. М.

Наукові підходи до формування професійно-особистісного досвіду фахівця з музичного мистецтва..... 100

Пришляк О. Ю.

Мотивація як провідний чинник формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій..... 103

Сиско Н. М. Системний підхід до професійного розвитку викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.....	107
Стеблюк С. В. Рівень сформованості професійної компетентності у майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності: комунікативно-діяльнісний компонент.....	110
Товканець Г. В., Вагерич Н. С. Діалогічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи як педагогічна проблема.....	113
Товканець О. С. Тренінгові технології у професійній підготовці майбутніх магістрів з педагогічної освіти – фахівців з менеджменту освіти.....	117
Шелевер О. В. Вдосконалення навчального процесу у закладах вищої освіти засобами інформаційних технологій.....	122
Orosová Renáta, Petříková Katarína, Starosta Volodymyr Rozvoj diagnostických a reflexívnych kompetencií budúcich učiteľov.....	125

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Алмашій І. І. Організаційно-педагогічна діяльність громадських об'єднань по формуванню екологічної культури молоді в Карпатському єврорегіоні.....	130
Василинка М. І., Лалак Н. В., Петьовка А. В. Філософія О.В. Духновича у контексті сучасних виховних тенденцій.....	132
Жамардій В. О. Динаміка показників фізичного здоров'я студентів після впровадження методичної системи фітнес-технологій.....	135
Ільтьо Г. Ф., Кухарчук О. С., Гальович І. І. Формування суспільної свідомості в умовах політичної кризи.....	140
Калініна Л. В., Кадашук А. Р. Формування вмінь креативного мислення учнів старшої школи на основі інтерактивних технологій.....	142
Кузьма-Качур М. І., Бейко Л. В. Історико-педагогічний аналіз проблеми формування критичного мислення молодших школярів.....	145
Маргітич А. І. Освітнє середовище та виховний простір закладу вищої освіти у формуванні особистості майбутнього фахівця.....	148
Михайлова К. В., Микуліна А. К. Трудове виховання дошкільників як передумова їх професійного самовизначення.....	151

Пинзеник О. М. Формування естетичного світосприймання майбутнього педагога у процесі вивчення дисциплін природознавчого циклу.....	154
Силадій І. М. Педагогічний дискурс – основні технології і спрямування.....	158
Старова Ю. В., Паук М. М., Кертис Н. В. Соціальна адаптація дітей з особливими потребами у процесі впровадження інклюзивної освіти.....	161
Теличко Н. В., Костюк М. П. Особливості формування полікультурної компетентності майбутнього митця в освітньому іншомовному середовищі.....	164
Товканець О. С., Щербей У. В. Особливості формування обчислювальних навичок учнів початкової школи.....	168
Федоруц М. В. Соціально-педагогічний супровід формування соціальної компетентності старшокласників.....	171
Фенчак Л. М., Пашкуляк М.-М. А. Моделювання інтерактивного навчання в умовах початкової школи.....	175
Черепаня Н. І., Волошин Н. П., Русин Н. М. Моторна сфера дошкільника як фактор успішного розвитку дитини.....	178
Щербан Т. Д., Щербан Г. В. Інтеграція в навчальній взаємодії.....	182

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ

Фенцик О. М. Формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу середньої освіти у процесі магістерської підготовки.....	185
Хома О. М., Алмашій Е. В. Методичні особливості вивчення прислівника як частини мови на уроках української мови в початковій школі.....	188
Чейпеш І. В. Інтеграція компетентностей в іншомовній освіті сучасних фахівців.....	191
Telychko N. V. Forms and methods of control of the foreign-language communicative competence.....	194

КОМПАРАТИВНА ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

Кобаль В. І. Особливості вищої освіти Угорщини початку ХХ століття: географічно-регіональний аспект.....	197
--	-----

Козубовська І. В., Козубовський Р. В., Мигалина З. І. Профілактика девіантної поведінки дітей-мігрантів у початковій школі США.....	200
Нос Л. С. Педагогічна практика у системі професійної підготовки майбутніх вчителів: канадський та британський досвід.....	203
Поліщук В. А. Формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників: зарубіжний досвід.....	206
Сіладі В. В. Теоретичні основи застосування стратегій навчання іноземної мови.....	210
Степанець М. Ю. Структурні особливості системи вищої освіти у Канаді.....	213
Товканець Г. В., Лендел Н. В, Сенькович Н. В. Організаційно-педагогічні аспекти розвитку початкової школи в європейських країнах.....	217
Фодор К. Й. Вивчення іноземної мови в освітніх закладах Угорщини: історико-педагогічний аспект.....	220
Яров Т. К. Партнерство школи та сім'ї у виховному просторі освітнього закладу: зарубіжний досвід.....	223

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Ашан Фатих Яшар оглу Основные особенности одиночества и их последствия.....	227
Іванова В. В., Чекан О. І., Кас'яненко О. М. Психолого-педагогічні аспекти розвитку соціальної поведінки у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	230
Коваленко О. Г. Психологічний супровід соціальних робітників у професійній діяльності з людьми віку пізньої дорослості.....	234
Корнієнко І. О., Зайцева Т. А. Зв'язок між показниками інтелекта та підвищеною тривожністю школяра.....	238
Орбейи Саит Чавшин оглу К вопросу о развитии интеллектуальных способностей учащихся в психологическом контексте и их успешность в образовании.....	242
Штифурак В. Є. Субкультурне сприймання студентською молоддю психологічного феномену «ставлення до грошей».....	245

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

Барчі Б. В., Барчій М. С.

Психологічні аспекти підготовки творчого вчителя Нової української школи..... 250

Березовська Л. І., Русин Є. В.

Психологічні аспекти прояву конкурентоздатності майбутніх спеціалістів туристичної галузі..... 252

Нелін Є. В.

Становлення психоаналітичної педагогіки у контексті метапсихології З. Фрейда (Ч. 2)..... 255

Шинкар М. І., Сньозик Г. І.

Етнопсихологічні студії Федора Потушняка..... 258

Lehner I. G.

A fogalmi metaforák szerepe a bűn fogalom konceptualizációja során..... 260

CONTENTS

EDUCATIONAL THEORY AND HISTORY OF PEDAGOGICS

Hipters Z.V.

Support of vital activity of population of Western Ukraine: historical and pedagogical aspect..... 17

Bardashevskya Yu. I.

The task of the head of the educational institution in implementing reforms of secondary and vocational schools in the second half of the 80's of the XX century..... 20

Kukhta M. I.

Ideas of European pedagogical experience in Transcarpathian educational environment of 20 – 30 of XX century..... 23

Kushnir I.I., Kampov N. V., Mishkulynets O.O.

Theoretical and methodological principles of support of prevention of deviant behavior..... 27

Labosh K. Ya.

Social and pedagogical conditions of development of education for romani population at the beginning of XXI century (on the example of Transcarpathia)..... 31

Lalak N. V., Maiboroda I. E., Peniak V. S.

Bulling in the educational environment of a modern institution of general secondary education: theoretical aspect..... 34

Lavrenova M. V.

Mental cards as innovation in educational process..... 36

Liubaretz V.V.

Didactic potential of the virtual educational environment and the possibilities of its practical implementation in managerial education..... 40

Pavko A. I., Kurylo L. F.

Urgent issues of university education in Ukraine..... 43

Fizeshi O.Y.

Primary education of Transcarpathia in the context of pedagogical journals of the second half of the XIX and first half of the XX century..... 46

Csoóri Zsófia (Chovriy Sofiya)

The Premises of the Establishment and Functioning of Munkács Hungarian Royal State Primary Public Teacher-Training Institution (1914–1918)..... 49

Kravchenko T.M.

Regulatory- legal provisions in the context of non-formal education in the european countries..... 51

Rozman I. I.

Biografistics (biography studies) and biography: differentiation of the related concepts..... 56

PROFESSIONALISATION AND DIVERSIFICATION OF HIGHER EDUCATION

Baydiuk N. V.

Use of innovative interactive technologies of gender education in the process of professional training of future teachers..... 59

Dobosh O. M.

Training future pre-school teachers for professional activities in a multicultural educational environment..... 62

Ignatyshyn M. I., Khimich V. I.

Use of animation in teaching natural sciences in general secondary school..... 66

Kelemen A. V., Shynkar I. P.

Priority directions of patriotic education of students of HEE..... 70

Klepar M. V.

Stages and tendencies of formation of a network of institutions of higher education of Ukraine for the training of future international experts..... 73

Koval M. S.

Training of specialists of the civil protection service in higher education institutions with specific educational conditions: psychological and pedagogical aspect..... 77

Litovka-Demenina S.

Marketing culture of future specialists in the sphere of tourism..... 81

Lypchanko-Kovachyk O. V., Sidun M. M.

Peculiarities of formation of linguistic of future teachers of foreign language..... 83

Matiash V. V., Roslavets R. M.

Pedagogical and local history model of training of a specialist: modern aspects.. 88

Mykhalchynets G. T.

Interdisciplinary integration in the process of training of economists..... 91

Molnar T. I., Ryabets D. V.

Scientific and research work as the basis of professional training of future teachers of primary school..... 95

Mochan T. M.

Professionalism of pedagogical activity as the subject of scientific research..... 97

Popovych N. M.

Scientific approaches towards formation professional and personal experience of a specialist of music art..... 100

Pryshlyak O. Y.

Motivation as the leading factor of formation of cross cultural competence of future specialists of sociological..... 103

Sysko N. M.

Systemic approach to the professional development of teachers of vocational (technical) education institutions..... 107

Steblyuk S. V. Level of formation of professional competence of future specialists in entrepreneurship, trade and stock-taking activity: communicative-activity component.....	110
Tovkanets G. V., Vagerych N. S. Dialogical approach in the training of the future teacher of elementary school as a pedagogical problem.....	113
Tovkanets O. S. Training technologies in the professional training of future masters in pedagogical education - specialists in management of education.....	117
Shelever O. V. Improvement of educational process in institutions of higher education by means of information technologies.....	122
Orosova Renáta, Petříková Katarína, Starosta Volodymyr Rozvoj diagnostických a reflexívnych kompetencií budúcich učiteľov.....	125

PERSONALITY DEVELOPMENT AND EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Almashi I.I. Organizational and pedagogical activity of public associations on the formation of the ecological culture of the youth in the Carpathian Euro region.....	130
Vasylynka M. I., Lalak N. V., Petyovka A. V. Philosophy of O. V. Dukhnovych in the context of modern educational tendencies.....	132
Zhamardiy V. O. Dynamics of indicators of physical health of students after introduction of methodical system of fitness technologies.....	135
Ilyo G. F., Kukharchuk O. S., Galiovych I. Formation of public consciousness in a political crisis.....	140
Kalinina L. V., Kadashchuk A. R. Formation of skills of creative thinking of high school students on the basis of interactive technologies.....	142
Kuzma-Kachur M. I., Beiko L. V. Historical and pedagogical analysis of the problem of formation of critical thinking of junior schoolchildren.....	145
Margitych A. I. Educational environment and educational space of the institution of higher education in the formation of the personality of the future specialist.....	148
Mykhailova K.V., Mykulina A. K. Pre-school labor education as a precondition for their professional self-determination.....	151

Pynzenyk O. M.	
Formation of the aesthetic perception of the future teacher in the process of studying the disciplines of the natural cycle.....	154
Syladiy I. M.	
Pedagogical discourse – the main technologies and directions.....	158
Starova Yu.V., Pauk M.N., Kertys N.V.	
Social adaptation of children with special needs in the context of the introduction of inclusive education.....	161
Telychko N. V., Kostyuk M. P.	
Features of the formation of multicultural competence of the future artist in an educational foreign language environment.....	164
Tovkanets O. S., Shcherbei U. V.	
Formation peculiarities of calculating skill of primary school children.....	168
Fedoruts M.V.	
Social and pedagogical support of formation of social competence of high school children.....	171
Fenchak L. M., Pashkulyak M.-M.	
Modeling of interactive learning in elementary school.....	175
Cherepanya N. I., Voloshyn N. P., Rusyn N. M.	
The motor field of preschool children as a factor in the successful development of a child.....	178
Scherban T. D., Scherban G. V.	
Integration in educational interaction.....	182

PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL COMMUNICATION

Fentsyk O. M.	
Formation of communicative competence of the future head of secondary education in the process of master's training.....	185
Khoma O. M., Almashiy E. V.	
Methodological features of the study of an adverb as part of speech at the lessons of Ukrainian language in elementary school.....	188
Cheypesh I. V.	
Integration of competences in foreign language education of modern specialists.....	191
Telychko N. V.	
Forms and methods of control of the foreign-language communicative competence.....	194

COMPARATIVE PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Kobal V. I.	
Peculiarities of higher education in Hungary at the beginning of the XX century: geographical and regional aspects.....	197

Kozubovska I. V., Kozubovskyi R. V., Mygalyna Z. I.	
Prevention of deviant behaviour of migrant children in primary school of the USA.....	200
Nos L. S.	
Pedagogical practising in the system of professional training of future teachers: experience of Canada and Britain.....	203
Polishchuk V. A.	
Formation of professional mobility of future social workers: foreign experience.....	206
Siladi V. V.	
Theoretical basis of implementation of strategies of foreign language teaching.....	210
Stepanets M. Yu.	
Structural features of the higher education system in Canada.....	213
Tovkanets G. V., Landel N. V., Senkovych N. V.	
Organizational and pedagogical aspects of the development of elementary school in European countries.....	217
Fodor K. Y.	
Learning of foreign language in educational establishments of Hungary: historical and pedagogical aspects.....	220
Yarov T. K.	
School and family partnership in the educational space of the educational institution: foreign experience.....	223

PEDAGOGICAL AND DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY

Ashan Fatyh Yashar	
Basic peculiarities of loneliness and their consequences.....	227
Ivanova V. V., Chekan O. I., Kasyanenko O. M.	
Psychological and pedagogical aspects of development of social behaviour in preschool children with general underdevelopment of speech.....	230
Kovalenko O. G.	
Psychological support of social workers in professional activity with people of late growing up.....	234
Kornienko I. O., Zaytseva T. A.	
Relation between intelligence indicators and high anxiety of a pupil.....	238
Orbei Sait Chavshyn	
On the development of intellectual abilities of students in a psychological context and their success in education.....	242
Shtyfurak V. Y.	
Subcultural perception of the student youth of the psychological phenomenon of «attitude towards money».....	245

PSYCHOLOGY OF WORK AND ORGANIZATIONAL PSYCHOLOGY

Barchi B. V., Barchiy M. S.

Psychological aspects of preparation of creative teacher of New Ukrainian school..... 250

Berezovska L. I., Rusyn Ye. V.

Psychological aspects of the competitiveness of future specialists in the tourism industry..... 252

Nelin Ye. V.

Formation of psychoanalytic pedagogy in the context of meta psychology of Z. Freud (Ch. 2)..... 255

Shynkar M. I., Sniozyk G. I.,

Ethno psychological studios of F. Potushnyak..... 258

Lekhner I. G.

Role of cognitive metaphors in conceptualization of the concept «sin»..... 260

3. Lelecach, M., 1942. New books: Pasichnyk: Storytelling. National Library. – Ch. 10 / M.Lelecach // Literary Sunday. – 1942. – R. II. – Ch. 7. – P. 71.
4. Literary dictionary-directory, 2007 / Ed. R.Gromyaka, Y.Kovaliva, V.Teremka. – K.: VC «Academy», 2007. – 752 p.
5. Markus, V., 1944. New books: F.Pasichnyk. Sin and other stories. National Library. – Ch. 30 / B.Markus // Literary Sunday. – 1944. – R. IV. – Ch. 17. – P. 202-204.
6. Mikhailovskaya, N., 1998. Tragic optimists. Existential philosophizing in the Ukrainian literature of the nineteenth and first half of the twentieth century / N.Mikhailovskaya. – Lviv: World, 1998. – 212 p.
7. Nebeso, B., 1991. Love Triangle: Ivan Franko – People – Modernism / B.Nebeso. – Contemporaneity. – September – 1991. – Ch. 9 (365). – P. 17-25.
8. Nedzelsky, Y., 1942. Critical Notes on the Works of F.Potashniak / E.Nedzelsky // Russian Words. – 1942. – P. 42-47.
9. Patushnyak, F., 1962. Motherland: Stories and Part 3 of the novel «Flood» / F.Patushniak. – Uzhgorod: Transcarpathia. region kn.-gas. Type-in, 1962. – 240 p.
10. Patushnyak, F., 2011. Native literature / F.Patushniak // Patushnyak F., Petrovich I. Enemies of the Ossian bourgeoisie / Arranged by I. Petrovtsy. – Axis, 2011. – P. 461-462.
11. Patushnyak, F., 2003. Worldview of the Transcarpathian people / F.Patushnyak // Patushnyak F. I'm Infinite (Essays on the History of the Transcarpathian Philosophy). – Uzhgorod: Grazhda, 2003. – P. 75-88.

В статье исследуются ментальные особенности закарпатских украинцев в научных и художественных произведениях Ф. Потушняка. Внимание сосредоточено на новеллистике писателя и его этнопсихологических и этнографических трудах «Мировоззрение закарпатского народа», «Закарпатская украинская этнография». Установлено, что научно-творческая деятельность Ф. Потушняка является ярким воплощением его идейных убеждений. Закарпатоукраинский художник глубоко изучал и систематизировал философию, этнографию и этнопсихологию края, которое предоставило ему возможность отразить целостную картину духа закарпатского украинца в базовых психоментальных чертах.

Ключевые слова: ментальность, Федор Потушняк, этнопсихология, закарпатоукраинцы, новеллистика, региональный психотип.

Maria Shynkar, Anna Snozyk. Ethnopsihologicheskie studios by Fyodor Patushnyak. For literary critics, ethnopsychology is interesting because in its researches folklore and fiction of different epochs are widely used as a material that reflects the features of the Ukrainian mentality. The scientific and creative activity of F. Patushniak is a vivid embodiment of his ideological beliefs. Transcarpathian Ukrainian artist deeply studied and systematized the philosophy, ethnography and ethnopsychology of the region, which gave him the opportunity in his own artistic work, first of all, in the novels, to depict a coherent picture of the specifics of the spirit of Transcarpathian Ukrainian in basic psychological traits. The writer departed from the practice of ethnographic writing of his predecessors and worked in the framework of modern literature, which placed the person in the center of attention, "its internal problems and mental processes". The purpose of the present study is to outline the mental profile of Transcarpathian Ukrainian in F. Potushniak's journalism and its ethnopsychological and ethnographic works. The psychological structure of the nature of Transcarpathian Ukrainian F.Potushnyak explored mainly in the writings "Worldview of Transcarpathian people" and "Transcarpathian Ukrainian ethnography". The researcher outlined the main characterological features of the psychotype of a Ukrainian of Zakarpattia at the beginning of the 20th century: mysticism, superstition, great attachment to his native chip - his land, nature, family, distrust and humiliation, and, at the same time, a protest against social injustice. F.Potushnyak emphasized such distinctive features of the Transcarpathian temperament from other regional ethnotypes of Ukrainians, such as collectivism and rationalism, as opposed to individualism and cordocentrism. Ethnopsihologicheskie research F.Potushniak organically complements his novels, where the mentality of Transcarpathian Ukrainians is revealed directly in psycho-behavioral reactions to vital, often boundary situations. F.Potushnyak, armed with ethnoscological knowledge, in his own novels, was modeling a characteristic character portrait of Ukrainians of the historical and ethnographic region of Transcarpathia. The writer pointed to the problems of a complex of fear, superstition, low-levelness, humiliation of Transcarpathians. Focusing on the disadvantages of ethnonality of Ukrainians in Transcarpathia is aimed at eliminating them, improving people's self-perfection, and improving the people's spirit. Covering such benefits as freedom of love, protest against social injustice and ties with the earth, the family points to the unique, proud and highly moral nature of Transcarpathian Ukrainians.

Key words: mentality, Fyodor Patushniak, ethnopsychology, Transcarpathians, novels, regional psychotype.

УДК 14:159.955(045)

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-260-264

Lechner Ilona,

doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyarország tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

A FOGALMI METAFORÁK SZEREPE A BŰN FOGALOM KONCEPTUALIZÁCIÓJA SORÁN

A tanulmány részletesen foglalkozik a konceptualizációs folyamattal, a nyelv, a gondolkodás valamint a kultúra összefüggéseivel. Bemutatja a fogalmi metafora-elmélet legfőbb jellemzőit, illetve kihangsúlyozza annak fontos szerepét a konceptualizáció során. Az elmélet szerint elvont fogalmakat konkrét fogalmak segítségével érthetünk meg. Ezt a folyamatot a 'bűn' fogalom példáján mutatja be számos példát sorakoztatva fel.

Kulcsszavak: konceptualizáció, fogalmi metafora, fogalmi metafora-elmélet, elvont fogalmak.

Bevezetés: problémafelvetés Egy fogalomnak csak akkor van jelentése számunkra, csak akkor hordoz információt, ha azzal kapcsolatosan van bármilyen tapasztalatunk. A jelentés valójában azonos a konceptualizációval [1: 243]. Egy fogalom konceptualizációja, vagyis jelentésének megalkotása elménkben különböző kognitív folyamatok, pl. kategorizáció, fogalmi keretek (framek) létrehozása, metafora, metonímia, fogalmi integráció, alak-háttér elrendezés, képi séma stb. eredményeként történhet meg, mely folyamatok nagy része testi tapasztalatainkra vezethető vissza. A fogalmak között egy framen

belül metonimikus, különböző framek fogalmi között pedig metaforikus kapcsolatokat hozhatunk létre. Testi, valamint a perceptuális észlelés során szerzett tapasztalatainkból képi sémákat építünk fel, melyeket felhasználunk mentális terek, és további kapcsolatok létesítésére. Mindezek hozzájárulnak a fizikai, szociális és kulturális környezetünkben lévő tárgyak/események/fogalmak értelmezésének sikerességéhez, vagyis a jelentés megalkotásához.

A kognitív mechanizmusok nem tudatosan működnek, és nélkülük lehetetlen lenne számunkra értelmezni a körülöttünk lévő világot

entitásait. A konceptuális folyamatok funkciója nem más, mint hogy segítségünkre legyenek fogalmi rendszerünk felépítésében, valamint az új tapasztalatok értelmezése által annak bővítése, változtatása során [8]. Az alábbiakban a kognitív mechanizmusok közül részletesen foglalkozom a fogalmi metaforával a 'bűn' absztrakt fogalmat használva fel példaként. A 'bűn' egy olyan fogalom, ami minden ember gondolkodásában jelen van, áthatja életünket attól függetlenül, hogy valaki vallásosnak vallja-e magát vagy sem. Mégis ha meg kellene magyaráznunk, mi is a 'bűn', minden valószínűség szerint elgondolkoznánk a definíción. A bűn szorosan összekapcsolódik a vallással. Jelen tanulmány viszont nem foglalkozik a fogalom különböző egyházak által meghatározott definíciók részletes teológiai értelmezésével. A cikkben a fogalmat a kognitív tudomány felől közelítem.

Az utóbbi kutatások és publikációk eredménye A témában számos nemzetközi nyelvész, kutató munkájára támaszkodhatunk. Fogalmi rendszerünk alapja az agy, amely támogatja a konceptualizáció során végbemenő konstruálási műveleteket. A fogalmi rendszer az agyi idegsejtek, pontosabban azok működése révén, túlnyomó részt perceptuális tapasztalataink alapján épül fel [3], tehát a világot olyan fogalmak által értelmezzük, melyek jelentése perceptuális tapasztalataink eredményeként jött létre. Ez az elmélet radikálisan ellentmond annak az elképzelésnek, miszerint a jelentést referencia segítségével kapjuk meg, vagyis egy fogalom és egy entitás között referenciális viszony valósul meg [2].

Az ember konceptuális rendszere tehát egy modális rendszer, melynek legfőbb jellemzője, hogy az értelmezési folyamatban központi szerepet játszanak a testi tapasztalatok, a kulturális tényezők, a kontextuális hatások. Ebben a rendszerben központi szerepet kap a fogalmi metafora. A metaforákat hagyományos értelemben a költői képek közé sorolják és azok értelmezését az irodalmárok feladatának tartják. A metaforák funkciója eszerint valamilyen művészi vagy retorikai hatás elérése. A kognitív nyelvelmélet követői szerint a diszciplína fő feladata a természetes nyelv metaforikájának leírása, mivel a fogalmi metafora az egyik alapvető eszköze a konceptualizációs folyamatnak [1].

A fogalmi metafora-elmélet (cognitive metaphor theory, CMT) kognitív nyelvészeti elméletét Lakoff és Johnson (1980) *Metaphors We Live By* című könyvükben fejtették ki. Ez volt az alapmű, melyre a kognitív nyelvészek további kutatásaikat alapozták, kiegészítve, bővítve az elmélet atyjainak nevezhető nyelvészek eredeti gondolatait. *Kövecses* [4] megfogalmazásában a fogalmi metafora kognitív nyelvészeti szempontból egy fogalmi tartomány (céltartomány, *target domain*) egy másik fogalmi tartomány (forrástartomány, *source domain*) terminusai általi megértése. Megállapítja, hogy a „metaforákat a köznapi emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használják (anélkül, hogy ennek tudatában lennének), ez nem csupán a különlegesen tehetséges emberek kiváltsága” [4: 14]. A fogalmi metaforák nyelvi megnyilvánulásai a metaforikus nyelvi kifejezések. A metaforák viszont nem csak nyelvi, hanem fogalmi szinten léteznek konceptualizációs rendszerünkben. Lakoff és Johnson megfogalmazásában „a fogalom metaforikusan strukturált, a tevékenység is metaforikusan strukturált, és ebből következik, hogy a nyelv is metaforikusan strukturált.” [9: 5]. A különböző domének között átjárhatóság áll fenn, ami azt jelenti, hogy az egyiket interpretálhatjuk a másikban lévő tudás által. Ez a folyamat valójában a metaforikus gondolkodást [5]. A metafora *Banczerowski* megfogalmazásában „olyan eszköze az embernek, amely lehetővé teszi bizonyos absztrakt cselekvések és tartalmuk konkrét módon történő kifejezését. A metaforának köszönhetően az ember jobban felfogja azt, amit képtelen teljes egészében megérteni, nevezetesen az érzelmeket, az értékeket, a pszichikai folyamatokat” [1: 322]. Kutatásom során a metaforikus nyelvi kifejezések elemzését a felvázolt fogalmimetafora-elméletre alapozom.

A kutatás célja és eredményei A kutatás célja tehát annak felderítése, hogy a beszélők által spontán használt metaforikus nyelvi kifejezések alapján milyen konceptualizációs folyamatra következethetünk. Ennek megértéséhez szükséges beszélni a metaforák részeiről, típusairól, alapjáról, illetve a metaforakutatás szintjeiről.

A fogalmi metaforákat tehát a már említett két tartomány alkotja, a forrás- illetve a céltartomány, melyek között ún. *leképezések (mapping)* jönnek létre. A CMT szerint a metaforikus leképezések rendszerében az absztrakt fogalom (céltartomány) bizonyos elemi kivetítődnek a konkrétabb (forrástartomány) fogalom megfelelő elemeire, ami ezáltal hozzáférést biztosít az elvont fogalomhoz, így segítve annak megértését. Ez a folyamat többnyire a konkrétól az elvont felé haladva történik, ezt nevezzük *egyirányúság* elvének [4]. A tisztánlátás érdekében nézzünk egy példát. Gyakran hallunk például olyan kifejezéseket pároktól, mint *'kapcsolatunk megfeneklett', 'válaszúthoz értünk', 'hosszú utat tettünk meg'*, stb. Ezek az idiomatikus kifejezések a SZERELEM UTAZÁS kognitív metaforára épülnek, melynek a következő leképezési rendszere van [4: 23]:

<i>Forrás: UTAZÁS</i>	<i>C</i>	<i>Cél: SZERELEM</i>
az utazók	→	a szerelmesek
a jármű	→	a szerelmi kapcsolat
az utazás	→	a kapcsolatot alkotó események
a megtett távolság	→	a kapcsolatban elért haladás
az úton lévő akadályok	→	a kapcsolat nehézségei
választuk, hogy merre menjenek	→	a szerelmesek döntései
úti cél	→	a kapcsolat célja

A forrástartomány nem minden elemét vetítjük rá a céltartományra, hanem az épp aktuális kontextusnak megfelelően válogatunk közülük. A forrástartománynak számtalan különböző aspektusa van, melyek közül válogatunk és hozzárendeljük őket a céltartomány megfelelő aspektusaihoz.

Fontos azonban megjegyezni, hogy alapvető mentális képességünk betartani az ún. invarianciaelvet, mely szerint: „Figyelembe véve a metaforikus leképezésekben részt vevő aspektus(oka)t, annyi tudást képezz át a forrástartományból a céltartományba, amennyi még koherens a céltartomány képiséma-tulajdonságaival!” [4: 114]. Ezáltal a forrástartomány megőrzi lényegi szerkezetét, *invariáns* [4] marad.

Felmerül kérdés azonban, hogy mi alapján választunk egy céltartományhoz forrástartományt? Vajon bármelyik konkrét fogalom keresztül értelmezhetjük-e bármelyik elvont fogalmat?

A hagyományos metaforaelmélet szerint a két fogalom között hasonlóság áll fenn, vagyis a csak akkor tudunk az egyikről a másikon keresztül beszélni, ha azok valamiféleképp hasonlítanak egymásra. Példaként említhetjük a „rózsás arc” kifejezést, ahol a rózsza színe, illetve a bőrszín között vélünk hasonlóságot felfedezni. Ezt azonban nem egy konvencionális szóhasználattal fejezzük ki, hanem metaforát, mint a beszéd díszítő elemét használva. Nem mondhatnánk ugyanis azt, hogy „arcának égkékje”, mivel az égbolt és az arcbőr színe között nincs semmilyen hasonlóság [4].

A kognitív nyelvészet azonban cáfolja, hogy a fogalmi metaforában részt vevő két fogalom között valós hasonlóság lenne. A diszciplína képviselői amellett érvelnek, hogy a fogalmi metaforák alapja lehet a forrás- és céltartomány közötti analóg kapcsolat, valamint a testi tapasztalatok korrelációja [5]. E felfogás szerint a fogalmi metafora nem hasonlóságon alapul, hanem a *tapasztalati alap (experiential basis)* [9] motiválja. A mindennapi élet során szerzett tapasztalatainkat, testi tapasztalatainkat használjuk fel a metaforaalkotáshoz. Ahhoz, hogy teljesítsük egy kitűzött cél, el kell jutnom valahová. Ha pl. be akarok vásárolni, el kell mennem az üzletbe. Ha az életben kitűzött célt akarok elérni, ahhoz is valamilyen módon el kell jutnom. Ez a tapasztalat motiválja tehát a CÉLOK ÚTI CÉLOK fogalmi metaforát. Amikor dühösek vagyunk valami miatt, testi forróságot érzünk. Ez a motivációs alapja a DÜH FORRÓSÁG metaforának.

A fogalmi több szempont alapján csoportosíthatjuk, mégpedig konvencionálisuk, funkciójuk, természetük, illetve generikus vagy specifikus jellegük szerint [4].

Attól függően, hogy a metafora milyen mértékben van beágyazódva egy nyelvi közösség beszélőinek mindennapi kommunikációjába, az lehet konvencionális, illetve újszerű. A fogalmi metaforák és a metaforikus nyelvi kifejezések konvencionális avagy újszerű jellege nem feltétlenül jár együtt, egyik nem szükségszerűen következik egymásból. Egy konvencionális fogalmi metafora nyelvi

megnyilvánulásai lehetnek akár újszerű metaforikus kifejezések is a beszélők nyelvi kreativitásától függően. Az újszerűség egyik leggyakoribb forrása a költészet, az irodalmi alkotások, publicisztika. Ritkábban fordul azonban elő, hogy egy céltartományt újszerű forrástartományon keresztül konceptualizálunk, vagyis újszerű fogalmi metaforára alapul. Lakoff és Johnson példaként említi A SZERELEM MŰALKOTÁS, illetve AZ ÉLET EGY TÜKÖR fogalmi metaforákat.

Funkciójuk alapján a fogalmi metaforák három csoportját különböztetjük meg: a) szerkezeti (strukturális), b) ontológiai, c) irányultsági (orientációs) metaforák [9]. Ezek közül a szerkezeti metaforák forrástartományairól rendelkezünk a leggazdagabb és strukturáltabb tudással, ami által megragadjuk a céltartományt a leképezések, megfelelések alapján. Az ontológiai metaforák ezzel szemben sokkal általánosabb értelmezést tesznek lehetővé a céltartományról, azokat általános kategóriákba sorolják. Ennek oka, hogy a forrástartományként használt tárgyakról, eseményekről, tartályokról kevésbé specifikus tudásunk van. Funkciójuk az, hogy „átláthatóvá teszik a körülhatárolt szerkezettel nem rendelkező fogalmakat.” [4: 50]. Az ontológiai metaforák révén könnyebb a fogalmakat tovább strukturálni a szerkezeti metaforák segítségével. Az orientációs metaforák biztosítanak a legkevésbé fogalmi struktúrát a céltartomány számára. A csoport elnevezéséből is kikövetkeztethető, hogy olyan metaforáról van szó, melyeket alapvető térbeli irányokon alapuló tapasztalataink (pl. felfelé-lefelé-irányultság, közép, elől, hátra) motiválnak. „Koherencia-metaforaként” [4] is nevezik őket, mivel funkciójuk az, hogy bizonyos elvont fogalmakat, melyeket hasonlóképp értelmezünk, koherens csoportokba rendezzenek, pl. A JÓ DOLGOK FENT vannak, A ROSSZ DOLGOK LENT vannak, A TÖBB FELFELÉ IRÁNYULTSÁG, A KEVESEBB LEFELÉ IRÁNYULTSÁG.

Természetüknél fogva kétféle metaforát különböztetünk meg. Az eddigiekben olyan metaforákról beszéltünk, melyek forrástartományairól bizonyos többé vagy kevésbé gazdag és strukturált tudással rendelkezünk. A metaforák másik csoportja viszont bizonyos képi sémák elemeit adaptálják a forrástartományból a céltartományra. Ezeket képiséma-metaforáknak (*image-schema metaphors*) nevezzük [4: 52], melyek a szerkezeti metaforákkal ellentétben nem rendelkeznek gazdag leképezési rendszerrel, mivel a forrástartomány vázlatosak (sematikusak). Leggyakoribb képi sémák a TARTÁLY séma, a RÉSZ-EGÉSZ séma, a KAPCSOLAT séma, ERŐ séma stb. A metaforákat megkülönböztethetjük aszerint is, hogy mennyire általánosak vagy specifikusak. Az ESEMÉNYEK CSELEKVÉSEK általános metafora specifikus megnyilvánulásai például A HALÁL TÁVOZÁS vagy A SZÜLETÉS ÉRKEZÉS fogalmi metaforák. Az általános fogalmi metaforák vázlatos szerkezettel rendelkeznek, és sajátos funkciójuk van, fontos szerepet játszanak például a közmondások metaforikus konceptualizálásában.

A metaforakutatás három szintjét különböztetjük meg attól függően, hogy konkrétan mi áll a kutató érdeklődésének középpontjában. Kövecses szerint ez a három szint:

1. Az egyén fölötti (szupraindividuális) szint: ezen a szinten a metaforákat kontextus nélkül, a beszélőtől elvonatkoztatva vizsgálják.

2. Az egyén szintje (individuális): a beszélők fogalmi rendszerében létező metaforákkal foglalkoznak elsősorban a pszicholingvisták és a kognitív pszichológusok.

3. Az egyén alatti (szubindividuális) szint: a kutatók olyan testi és érzékelési tapasztalatokat vesznek szemügyre, amelyek a fogalmi metaforák alapjául szolgálhatnak, motiválják azok létrejöttét [4].

A kognitív nyelvészeti kutatásokat az elméleti nyelvészek többnyire az egyén fölötti szinten végzik. Elemzéseik során azonosítják a különböző nyelvekben fellelhető konvencionizált fogalmi metaforákat és azok rendszerét. Ezek főleg korpusznyelvészeti kutatások szótárak, nyelvi adatbázisok anyagát elemezve, amelyeket a „felülről lefelé” (top down)[12] vizsgálati módszerrel végeznek, ami azt jelenti, hogy szótári példák alapján feltételezik bizonyos fogalmi metaforák létezését.

A szövegkörnyezet ignorálása, és az intuitív példák vizsgálata miatt számos kritika érte a kognitív metaforaelméletet [6]. Ezekre reagálva véli fontosnak Kövecses világosan elkülöníteni a fent említett szinteket, illetve a különböző szinteken történő kutatások célját. Az egyén szintjén ugyanis konkrét metaforikus nyelvi kifejezések

beazonosítása történik. Kutatóként tehát a vizsgálat során „alulról felfelé” (bottom up) építkezünk oly módon, hogy „nagy számú kifejezést (pl. teljes korpuszokat) vizsgálunk meg, a metaforikus kifejezéseket szisztematikusan, egy jól meghatározott protokoll segítségével azonosítjuk be, majd megnézzük, hogyan viselkednek a metaforikus elemek a konkrét szituációban (szemantikai, strukturális, pragmatikai, esztétikai stb. szempontokból), és esetleg egy többlépcsős folyamat végén jutunk el fogalmi metaforák posztulálásához. Az ilyen jellegű vizsgálatokban tehát figyelmünk középpontjában a nyelv és a nyelvi metaforák, valamint ezek viselkedése áll.” [6: 88]. E két vizsgálati módszer ki kell egészítse egymást, amennyiben célul tűztük ki egy absztrakt fogalom minél pontosabb leírását. A kvantitatív vizsgálatokat intuitív kvalitatív elemzéssel kell kiegyensúlyozni.

Egy korábbi kutatás során a Károli Gáspár fordítású biblia teljes szövegét vizsgáltam meg [10]. A keresés egyszerűsítése érdekében az interneten online elérhető bibliát használtam. A 'bűn' keresési kifejezés megadásával névszói használatban 676 találatot kaptam. Az Ószövetségben 446, míg az Újszövetség 230 alkalommal fordul elő a keresett szó.

Az ily módon összegyűjtött bibliai részleteket tartalmi elemzésnek vettem alá, mely során kiválogattam a bűn fogalommal kapcsolatos metaforikus nyelvi kifejezéseket, melyek a vizsgálati korpuszt alkották. Felvetődik azonban a kérdés, hogy melyik kifejezés mondható metaforikusnak. Ennek megállapítására az ún. metafora-azonosítási eljárás elveit (metaphor identification procedure, MIP) vettem figyelembe, amelyeket a közelmúltban létrejött *Pragglejaz csoport* [11] tagjai dolgoztak ki. Ezt a többlépcsős eljárást alkalmazva kizárható a szubjektivitás, a kutató nyelvi intuícója [7: 5]. A metaforikus nyelvi kifejezések alapján fogalmi metaforákat gyűjtöttem össze, majd következő lépésként a tisztánlátás érdekében rendszereztem azokat.

A kutatás eredményeként megállapítható, hogy a 'bűn' következő fogalmi metaforái vesznek részt a konceptualizációs folyamatban.

A BŰN ÉLŐLÉNY metafora

A vizsgálati korpuszban számos metaforikus nyelvi kifejezést találunk, melyek azt bizonyítják, hogy a magyar nyelvben él az említett fogalmi metafora.

A BŰN ÉLŐLÉNY fogalmi metafora létre szolgál bizonyítékul a következő összefoglalás, melyről érdemes megjegyezni, hogy a fogalmi metaforán kívül dönt betűvel, hely szűke miatt csak egy nyelvi példát tüntetnek fel, de természetesen a korpuszban további példák is fellelhetők.

A BŰN nem más, mint

- EMBER / ÁLLAT → *a bűn az ajtó előtt leselkedik*
- ÜLDÖZŐ ÉLŐLÉNY → *bűnötöknek büntetése utolér titeket*
- ÉLŐLÉNY, amelynek változhat a kora, idősebb lehet → *minden bűneinket öregbítettük*
- KERESKEDŐ → *magokat teljesen eladták a bűnnek*
- ÉLŐLÉNY, ami lehet szaporítani → *sokasítá Amon a bűnt*
- ÉLŐLÉNY, amivel harcolunk, ami le tud győzni minket →

bűneim erőt vetek rajtam

- ÉLŐLÉNY, ami csábít vagy kísért → *a megkörményező bűnt*
- ÉLŐLÉNY, aki lehet SZÜLŐ → *a bűn gyermekei*
- ÉLŐLÉNY, aki lehet a szülő GYERMEKE → *bűnt szül*
- EMBER, aki elárulhat valamit, tanúskodik valaki ellen megfoszt a jótól, → *bűneink bizonyosságot tesznek mi ellenünk, → bűneitek fordították el ezeket töletek, → bűneitek fosztottak meg titeket e jótól*
- ÚR, URALKODÓ → *szolgája a bűnnek, → felszabadult a bűn alól,*
- ÉLŐLÉNY, amelynek van teste, vannak indulatai → *a bűnnek teste, levetkezvén az érzéki bűnök testét*

– ÉLŐLÉNY, ami egy másik élőlényben van, esetleg kárt tesz benne (TARTÁLY séma) → *a bennem lakozó bűn, → kárhozatá a bűnt a testben*

– ÉLŐLÉNY, aminek van ereje → *a bűn ereje pedig a törvény*

A BŰN TÁRGY fogalmi metafora

A BŰN nem más, mint

- TÁRGY, amelynek
- van súlya (nehéz) → *a bűnök megnehezédtek*
- van mérete, ami változhat → *nagy bűnt hoztál → bűnt növelitek*

- TÁRGY, amit
- lehet viselni, mint pl. egy **ruhadarabot** → *viseljed a bűn terhét,*
- meg lehet osztani másokkal → *ne légy része a más bűneiben*
- ki lehet váltani (**áruclikk**) → *a bűnért való pénz, → bűnök váltásáért*
- ami mozgatható → *bűnt ne vigyenek oda*
- amitől különböző módon meg lehet szabadulni:
- el lehet rejtteni → *háta mögé vet* (A LÁTÁS TUDÁS metaforából adódik, hogy ha valami a hátam mögött van és ezáltal nem látom, akkor nem tudok róla)
- valaki elveheti azokat → *elveszi a világ bűnét*
- amiről megfedeznek → *bűneikről meg nem emlékezem*
- át lehet hátrítani másra → *tulajdonítsad nekünk a bűnt*
- amit meg lehet semmisíteni → *letöröltem... mint felhőt a bűneidet*
- amit lehet gyűjteni → *bűnre bűnt halmozzanak*
- amit nyilvántartásba lehet venni → *bűnököt számon tartod*
- amit magunk után vonszolunk → *a vétket hazugságnak kötelein vonszák, és a bűnt mint szekeret köteleken*
- ami elveszhet, és amit lehet keresni → *kerestetik az Izráel bűne*
A BŰN ÁLLAPOT metafora
- A bűn egy olyan **ÁLLAPOT**
- amibe bele lehet keveredni **nem szándékosan, véletlenül** → *nagy bűnbe keveredél,*
- benne lehet lenni → *bűneiben járjon*
- amelyben van rangsor (**szándékos cselekedet**) → *valának elsőik a bűnben*
- amiből nem lehet kikerülni → *bűneim elborítják fejemet*
- van mélysége → *mélyebben merültek bűneikbe*
- amiben ha benne maradunk, meghalunk → *bűneitekben fogtok meghalni*
- amibe bele születünk → *bűnben születél* (eredendő bűn)
- ami változhat → *a bűnnek ideig-óráig való gyönyörűségét*
- ami lehet fertőző (pl. betegség) → *meg nem fertéztetek magokat... minden bűneikkel*
A BŰN EGYÉB metaforái
- A BŰN
- ТИТОК → *kitudódik a bűn*

* Стаття виконана за сприяння програми Колегіум Талантум, 2018р., Угорщина
This work was supported by the Collegium Talentum 2018 Programme of Hungary.

Felhasznált irodalom

1. Bančzerowski, J. 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE, BTK, Budapest. 217-245.
2. Barsalou, L. W. 1999. Perceptual symbol systems. *Behavioral and Brain Sciences*, 22: 577-609.
3. Gibbs, R. W. 2006. *Embodiment and Cognitive Science*. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
4. Kövecses, Z. 2005a. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
5. Kövecses, Z. 2005b. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge University Press. Cambridge/New York.
6. Kövecses, Z. 2006. *A fogalmi metaforák elmélete és az elmélet kritikája*. Világosság 8-9-10: 87-97.
7. Kövecses, Z. 2010. *Metaphor. A Practical Introduction*. Második kiadás. New York: Oxford University Press.
8. Kövecses, Z. – Benczes, R. (2010). *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
9. Lakoff, G. – Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. Chicago.
10. Lechner, I. 2015. *A bűn-fogalom konceptualizációja a Biblia szövege alapján*. In: Geccső, T., Sárdi, Cs. (szerk.) *Nyelv és kép. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*. Budapest: Tinta Kiadó, pp. 141-148.
11. Pragglejaz Group. 2007. *MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse*. *Metaphor and Symbol*. 22 (1): 1–39.
12. Stefanowitsch, A. 2006. *Words and their metaphors: A corpus-based approach*. In: Stefanowitsch, Anatol–Gries, Stefan Th. szerk., *Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy (Trends in Linguistics 171)*. Mouton de Gruyter. Berlin-New York. 61-105.

У статті детально розглянуто процес концентуалізації, показано зв'язок між контекстом мови, мисленням та культурою. Описано основні риси концентуалізації теорії метафори і підкреслено її важливу роль у концентуалізації. Згідно з теорією, абстрактні поняття можна зрозуміти за допомогою конкретних понять. Цей процес ілюструється прикладами поняття «гріх».

Ключові слова: концентуалізація, концентуалізна метафора, теорія концентуалізації метафори, абстрактне поняття.

The study deals in detail with the conceptualization process, the connection of the language, thinking and culture. A concept only has meaning to us if we have any experience with it. The conceptualisation of a concept can occur in our minds as a result of various cognitive processes, most of which can be traced back to our physical experiences. All of this contributes to the success of the interpretation of objects / events / concepts in our physical, social and cultural environment, that is, the creation of the meaning. These cognitive mechanisms, of course, do not function consciously and

without them it would be impossible for us to interpret the entities of the world around us. The aim of conceptual processes is to help us build up our conceptual system and interpret new experiences to expand and change it. The study presents the main features of conceptual metaphor theory and emphasizes its important role in conceptualization. In the traditional sense, metaphors are categorized as poetic images and interpreted by literary writers. The function of metaphors is thus to achieve an artistic or rhetorical effect. According to the followers of cognitive language theory, the main task of the discipline is to describe the metaphor of natural language, since the conceptual metaphor is one of the basic tools of the conceptualization process. The study focuses on the parts of conceptual metaphors, the basics and types of metaphors, and the levels of metaphor research. One of the main statements of the theory is that abstract concepts can be understood by means of concrete concepts. This process is illustrated by the example of the term "sin". It demonstrates what cognitive model can develop in our minds and what specific concepts are involved in this process.

Key words: *conceptualization, conceptual metaphor, conceptual metaphor theory, abstract concepts.*

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МУКАЧІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ»**

Збірник наукових праць

№ 1 (9) 2019

Заснований у 2015 р. Виходить двічі на рік.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ №21347-11147Р від 24.03.2015 р.

Технічний секретар Козел А. І.

Підписано до друку 21.05.2019 р. Формат 60*84/8.
Умовн. друк. арк. 29,84. Зам. № 68. Тираж 300 примірників

Адреса видавництва:
Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26,
м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600,
тел./факс:(03131) 3-13-43, 2-11-09.Е-mail: rvc@mail.msu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів та
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4916 від 16.06.2015 р.